

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ЕВРОПЕИЗАЦИЯ – ТРАНСФОРМАЦИЯ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ СТРУКТУРИ

Доц. д-р Васил Сивов

Световната икономическа и политическа култура на XXI век се определя от такива системообразуващи процеси като интернационализация, интеграция и глобализация. Те дават практическата ориентация на стопанската и политическата стратегия на отделните държави. В тях се съдържат елементи на самоорганизация от една страна, и на реструктуриране с минимизация на трансформационните и трансакционни разходи, както и приемането на по-ефективни решения в международната политика от друга. Тези процеси на нарастване на взаимната зависимост в световната икономика и политика тясно се преплитат, частично се покриват, но имат своята специфика, която често се пренебрегва в съвременната академична литература.

Като първичен и най-древен процес **интернационализацията** засяга преди всичко усилването на трансграничните стокопотоци и растящото въздействие на международните фактори върху вътрешната политика и целия обществен живот на отделните страни. С въвеждането на Интернет към съвременната специфика на процеса се прибавя елиминирането на пространството като бариера за осъществяване на комуникации, сключване на сделки и вземане на политически решения в реално време.

В сравнение с интернационализацията **интеграцията** вече е институционално подготвян процес на обединяване в регионални блокове на мега- и макроравнище. На мегаравнище такова обединение, включващо страни и региони с различни равнища на развитие, а до неотдавна и с различна политическа ориентация, е осъществено само в ЕС с възникването на еврозоната. Интеграцията на макроравнище като процес на формиране на кластери от отрасли (феноменът на Силициевата долина) и политики в далеч по-широк мащаб обхваща всички развити страни и започва да прониква в азиатските нови инду-

стриални държави, Индия и Китай. Този процес се явява като нов вектор в развитието на световната система на капитализма. Кластеризацията се крепи на социалния капитал, формира се с прякото участие на държавни институции, а самите кластери функционират като обединения на реалната и виртуална интеграция. От една страна тя оптимизира инвестираните в нея средства и логистичните операции благодарение на обединяващия ефект на кластера, а от друга – отстранява конкуренцията между предприятията, като извежда на преден план конкурентоспособността на отрасъла, региона и страната.¹

Глобализацията отбелязва придобиването на планетарни мащаби на разнородните направления на интернационализацията. Тя включва формирането на международни вериги за създаване на добавена стойност под формата на транснационални корпорации и взаимно свързани трансгранични производства. Глобализацията се развива на базата на изградените комуникационни и информационни системи, осигуряващи мрежова логистика и стандартизация на произведените продукти в континентален и световен мащаб. До голяма степен тя се налага паралелно с Интернет и може да се отъждестви с мрежовите общества и икономики. В процеса на глобализация в развитите страни се създава принципно новата инфраструктурна база за цялата стопанска и обществена дейност – финансова, интелектуална, информационна, технологическа, транспортна, маркетингова, организационно-правна. Такова комплексно преустройство на всички базови инфраструктури означава трансформация на икономиката и обществото, формиране на нова основа за развитие и практически на нова световна система. За утвърждаването на глобализацията е необходимо натрупването на достатъчен социален капитал, осигуряващ благоприятната международна институционална среда.²

Процесът на глобализация е асиметричен: страните и народите от Третия и Четвъртия свят не могат да предложат на Запад други стоки освен суровини, но не капитали или технологии. Според проф. Жан Мари Арибеи от Университета в Бордо „глобализираният растеж в световното стопанство е тясно свързан с неравенството в обществото. Той е процес на

едновременно изграждане и рушене, който черпи сила и енергия от самото неравенство, за да генерира необходимите му нови потребности.“³ Неизбежната социална несправедливост пред последните 40 години нараства лавинообразно, въпреки че световното богатство през този период се е увеличило многократно. Ако през 1960 г. съотношението между благосъстоянието на най-бедните и най-богатите 20% от човечеството е било 1:30, днес то е достигнало 1:80. Единственото достойние на бедните страни остава самобитната култура, която се пренася в чуждите условия на развития Север или Запад с миграционните потоци. Така възниква новият миграционен феномен, обозначаван като „обратна глобализация“. Не прозвуча ли оттук логическата инверсия, не определя ли този път историята на потомците на някогашните преселници в Европа роля на етническо малцинство? Съвременната имиграция качествено се отличава от предишната през XIX век с това, че не води до формиране на единна културна общност.

Ярък пример на тази асиметрия е провалът на срещата на Световната търговска организация (СТО) в Канкун. По нито един от въпросите на срещата – аграрни субсидии, търговски бариери, инвестиции, митнически тарифи между бедни и богати страни не бе постигнато съгласие. Според оценката на Световната банка това води до загуба от допълнителен прираст на БВП в света до 2015 г. в размер на 520 млрд. дол и премахва възможността за излизане от границите на бедността за 144 млн. души.⁴

При анализа на процеса на глобализация се констатира **конфронтацията на две основни групи елити**: Първата е разположена в Европа и клановете на нейния социален капитал генетично са свързани с аристокрацията на XVI–XVII век. В европейските ТНК водещи позиции заемат представителите на тези кланове. Втората е свързана със САЩ и се формира след Първата световна война. След Втората световна война тя отнема инициативата от елита на Стария свят вследствие на различните форми на неговата дестабилизация.

Наред с това се формира и мощен контраелит, чийто социален капитал са около 30 млн. мюсюлмани – европейци от

второ или трето поколение. В много отношения те имат изградени социални позиции, интегрирани са в европейското и американско общество, но остават ангажирани ислямисти. Такова съчетание образува страшната взривна смес на „новия пролетариат“ и партията на професионалните революционери. Именно тази категория на контраелита може да задейства критичната маса за сблъсъка на цивилизациите, въпреки че сами по себе си 1 млрд. мюсюлмани на планетата не могат да се считат за деструктивна сила.

В края на 90-те Хенри Кисинджър изказа мнение, че глобализацията е просто другото име на налагането на американските интереси в целия свят. Ако се съди по развоя на събитията такава гледна точка има своите основания в геополитически план.⁵ В дадения аспект глобализацията включва един исторически преходен период от двуполюсния към моноцентричния свят. Този период започва от началото на 90-те с разпадането на СССР и достига своя критичен стадий през 2001 г. с терористичните актове в САЩ. През 2000 г. в американската икономика настъпва кратковременна рецесия, на която незабавно реагира политиката – Дж. Буш получава мнозинството от гласове в щатите, най-силно засегнати от заливащия ги стоков импорт. И докато всичките речи на предходещия го Клинтън звучат като химн на глобализацията, на свободното движение на хора, стоки и идеи, то в изявленията на Буш процесът не се споменава, но се развява знамето за борба с тероризма, в чието име се въвеждат всевъзможни защитни бариери и ограничения. Достатъчно е да споменем „стоманената“, „текстилната“ и „банановата“ войни.

САЩ заемат 1/5 от световния БВП, като във високотехнологичните отрасли този дял е значително по-висок. Войските на САЩ се намират в 120 страни на света, като в 45 от тях те имат стационарни зони. Целият свят е разпределен под контрола на 5 военни командвания. На практика така те реализират своите геополитически цели. Доказателство за това е приетата през 2002 г. доктрина за изпреварващ превантивен удар. Главните негови направления са насочени в районите, където са съсредоточени 2/3 от световните запаси на нефт.

Целта е по този начин светът да се превърне в Pax Americana, тъй като понастоящем няма ефективно противопоставяне на експанзията на американския потребителски модел, масова култура, технологии и капитали.

Налагането на американската свръхдържавност предизвиква усилващо се сплотяване и конкурентно противодействие на другите цивилизационни центрове. С разразяването на иракската криза през 2003 г. стана съвършено очевидно, че световната политика не може да се управлява само от Вашингтон. Налагащото се съобразяване с позициите на Париж, Берлин, Москва, Пекин и правителствата на други държави убедително показва формиращата се полицентричност на новия световен ред. Тя се превърна в най-сериозното изпитание – лакмуса за европейското единство. По отношение на прилагането на военна сила против режима на Садам Хюсеин на решителната проамериканска подкрепа на Великобритания, Испания, Италия, Португалия, Дания, постсоциалистическите държави на Източна и Централна Европа и Балтика се противопостави умерената съпротива на Франция, Германия и Белгия, наред с изчакващата позиция на избягващите открит конфликт със САЩ други европейски страни. Иракската криза се превърна в криза на Обединена Европа. Тя е типичен пример как установяващата се полицентрична структура се изгражда под въздействието на две противоположни тенденции в съвременния свят – едната усилва хомогенността, а другата хетерогенността в системата на международните отношения.

Съзряването на нови нетрадиционни форми на международно общуване, както и принудителната адаптация на традиционните връзки към радикално изменящите се външни и вътрешни условия поражда неизбежността от последователна структурна консолидация на полицентричния модел в резултат на усилващата се глобализация. Колкото по-висока е степента на взаимна зависимост, толкова по-здрави са връзките в новия световен ред. В рамките на полицентричния модел глобализацията не означава привеждането им под някакъв общ знаменател или клонирането им по американски образец.

Тяхната полезност и целесъобразност се доказва в условията на изостряща се конкуренция.

В тясно взаимодействие с глобализацията върху структурообразуването в полицентричния модел оказва влияние друг още по-противоречив процес, а именно **регионализацията**, особено в своята най-развита форма – интеграцията. След възникването на обединена Европа огнища на интеграцията започнаха да се появяват в много други части на света. В този смисъл регионализацията се превърна в такава отличителна черта на световния ландшафт както глобализацията.⁶ От една страна тя може да бъде разглеждана като нейна начална или междинна фаза, при която установяването на относително самостоятелни интеграционни обединения съдействат за повишаване на равнището на съревнователност и взаимно допълване. От друга, регионалната идентичност има разединяващи функции като необходимо условие за диференциацията на центровете в световната икономика и политика. Като заслужаващи внимание могат да бъдат посочени **трите най-значителни регионални ареала на интеграцията** – Европа в лицето на ЕС, Азиатско-Тихоокеанския басейн с действащата Асоциация на страните от Югоизточна Азия – АСЕАН и Америка – с представящите я Северноамериканска асоциация за свободна търговия НАФТА и Общия пазар на страните от Южния конус – МЕРКОСУР. Тези образования рязко се различават по мащаби на съвкупната си мощ, равнище на интеграционно развитие, възможности за нарастване на стопанския си потенциал и политическо влияние.

В съвременните международни отношения ЕС представлява регионална интегрирана величина от първостепенен ранг. По убеждението на акад. Н.П. Шмельов още през първата половина на ХХI век „субектите на международните отношения ще се окажат лице в лице не просто с групировка, равняваща се по мощ на САЩ и Китай и превъзхождаща Япония, а със своего рода Съединени Европейски Щати“⁷. На сегашния етап ЕС плътно се приближава до създаването на **дълбоко интегрирано единство от държави с обща наднационална система на управление, обща отбранителна и външна политика, обща**

валута и единно икономическо и социално пространство. В хода на този процес се налага преодоляването на остри противоречия между центростремителните и центробежни сили. Съгласувайки основните подходи към проблемите на външната политика и сигурността в договорите от Маастрихт, Амстердам и Ница, ЕС разширява свободата на действие на влизиците в него държави.

Едва ли може да се очаква, че този противоречив процес ще бъде гладък без сринове и отстъпления. Колкото по-високо е равнището на интеграция, толкова по-големи са мащабите не само на съгласуване, но и на противопоставяне на националните интереси на неговите участници. Провалът на референдума в Швеция за приемане на общата валута през септември 2003 г., както и големите загуби за стокообмена на общността вследствие рязко падналия курс на долара поставят под съмнение стабилността и жизнената способност на еврозоната. За по-малките страни с активно растяща икономика като Ирландия, Финландия и Холандия идеите за единна Европа все повече се асоциират с бюрокрацията на Брюксел, недостатъчния растеж, високата безработица и ненужните проекционистични мерки за спасяване на умиращите промишлени отрасли. Интересно е да се отбележи, че разривът в икономическите равнища в общността е значително по-голям в сравнение с изоставането ѝ от САЩ. Като изключим Франция, Германия и Италия, които заемат над половината от БВП на ЕС, страни като Финландия, Дания и Ирландия отбелязват близък, а в отделни случаи и превишаващ американския растеж. В тези страни практически е осъществена пълната класстеризация на икономиката, намалени са данъците и е реструктурирана системата на социални помощи.

Друг възел от противоречия, пораждащ нови препятствия по пътя на интеграцията е започващата **ратификация на европейската конституция** като свидетелство за политическото раждане на нова Европа. Като изключим първоначалната съпротива на Испания и Полша поради претенции за по-голямо представителство в Съвета на министрите и несигурната позиция на Франция, съществените пречки за приемането ѝ се съ-

здават от „неофитите“ – новите страни-членки от Централна и Източна Европа и Балтика – същите, които поддържаха войната в Ирак. Това навежда на мисълта за възможно влияние на САЩ с цел пораждање на европейски разкол. Наскоро чешкият президент Вацлав Клаус призова официално народите от ЕС да отхвърлят Евроконституцията при насрочените референдуми, формулирайки 10 основни поражения, които тя може да нанесе в настоящия си вид: превръщането на ЕС в свръхдържава от федерален тип, в която малките страни-членки ще бъдат сведени до обикновени провинции, поставянето на евроконституцията над конституциите на държавите-членки и подмяната на досегашния им суверенитет след ратификацията с нов общоевропейски, т.е. изгубване на правото да се създават национални закони, определянето на гражданските права и задължения пряко от институциите на Съюза, подписване на международни договори с други държави само от общностни институции, налагане на решенията от големите държави, представени с повече евродепутати, възможности за заобикаляне ветото на малките държави присъгласие на президентите или премиерите на останалите страни-членки.⁸

Значително по-съществен обезпокояващ фактор е отсъствието в страните-членки на ЕС на стратегическо виждане относно тяхната роля като общност. Докато Франция и Германия залагат на Европа като самостоятелен и успешно противопоставящ се на САЩ център на световната икономика и политика, по-малките страни са напълно удовлетворени от статута на ЕС като добре охранявана от американците спрямо външни заплахи зона на икономическо благополучие. Убедителен превес на континента получава процесът на кластерна интеграция, който по всяка вероятност ще се превърне в основен проводник на глобализацията.

Като цяло обединяваща се Европа има немалки шансове да заеме второ след САЩ място в структурната йерархия на формиращия се полицентричен модел. Макар и трудно укрепващият и разширяващ се ЕС съкращава изоставането си от САЩ и ги догонва по основни икономически показатели като към 2015 г. се очертава да заеме 17% от световния БВП – дял,

твърде близък до американския. Неотклонно расте авторитетът и самостоятелността на европейската външна политика, опираща се на все по-стабилни международни позиции, привличайки все повече страни от Средиземноморието и Северна Африка, разширявайки отношенията си с държавите от Южна Африка, Латинска Америка и Азия, които усещат все по-голяма необходимост от ориентация на стопанските си и политически контакти към нарастващия капацитет на общността. В крайна сметка високо развитата част от Европа не отстъпва на Америка по способности и готовност да участва и определя перспективните направления на глобализацията, което е безусловно необходимо за заемането на водещи позиции в структурата на полицентричния свят.

БЕЛЕЖКИ

¹ П. Филипов. Кластери конкурентоспособности. Експерт. Северо-Запад № 43/2003, с. 19.

² Грани глобализации. Трудные вопросы современного развития. Альпина паблишер, Москва 2003, с. 290.

³ Свят и дипломатия, април 2005, с. 8.

⁴ В. Ноекман, R. Newfarmer. After Cancun: Continuation or Collapse? The World Bank Group. International Trade Dpt. Trade Note 13. Dec. 17, 2003.

⁵ Н. Kissinger. Years of Renewal. New York 1999, p. 150.

⁶ Л. Търоу. Бъдещето на капитализма. Изд. В. Люцканова, София 2000, с.182.

⁷ Н. Шмелев. Россия и Европа на пороге XXI в. Год планеты 2000, с. 482.

⁸ Конституцията продължава да е проблем за ЕС. Дневник, Европейски перспективи 13. 5. 2005.